ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԴԱՀԱՐԼՈՒԻՑ

—

30 մայիսի

Ում յայտնի չէ, որ գիւղացին է վարում և ցանում երկիրը հազար ու մի տեսակ դժուարութեամբ՝ արեգակի և անձրևի փոփոխակի ազդեցութեան տակ։ Ով չէ իմանում, որ նրա ճակատից ցած գլորվող աղի քրտնքի կաթիլներն են որ խառնվելով կոշտացած հողի կոյտերի հետ, փափկացնում են նրան և նրանից արտաբերում ցորենի և գարու հատիկները։ Ո՛վ չէ իմանում և նոյնպէս, որ այս տօկուն և աշխատասէր գիւղացու կոշտ ձեռների արդիւնքն են այն փափուկ և սպիտակ հացերը, որ վայելում են առանց բացառութեան ամեն կարգի և աստիճանի մարդիկ։ Բայց ահա այսօր Ալէքսանդրապօլի մօտ գտնվող Դահարլի գիւղը (որի մասին արդէն խօսացել էինք «Մշակի» 58-րդ համարում) կանգնած է սովի գարհուրանքի դէմ, հաց է խնդրում, բայց ոչ ոք նրան չէ կարողանում տալ։

Անգութ ճակատագիրը-սոսկալի թանգութիւնը, չր բաւականացաւ նրանց տաւարը սովակոտոր անելուց, նրանց ընտանեաց անհշան զարդն ու զարդարանքը ծախելուց, նրանց տան անօթեղէնները բոլորը սովի որովայնը լցնելուց, այժմ էլ ասում է. տուր նրան քո տան ծածքի մրոտած գերանները և փայտերը, իսկ դու ապրիր երկնքի կապոյտ վրանի տակ, բաց օդի մէջ։ Գիւղացին 'ի մանկութենէ սովոր է հպատակվել ճակատագրին և ակամայ կրել նրա ծանր լուծը, որից բացառութիւն չէ կազմում և դահարլեցին, շտապում է կատարել նրա հրամանը, ուստի անհաւատիկ մինը իր մարագն է քանդում և վրայի փայտը ծախում մի աննշան վարձով, գնում է սոմինը մի րուբլով և կերակրում է մինչև երկու օր 16 թէ մանր և թէ խոշոր անդամներից բաղկացած մի ընտանիք։ Երկրորդն էլ ծախում է իր տաւարանոցի փայտը 4 րուբլով և կերակրվում է մի քանի օր բուսեղէնների օգնութեամբ։ Երրորդն էլ այնտեղ քանդում է իր բակը (չարդաղ), որով պատրաստում է խիւս անելու մի քիչ ալիւր՝ իր բանջարեղէն կերակրին նիւթ և համեղութիւն տալու համար։ Վերջապէս ահա այսպիսով Դահարլիում օրէցօր զգալի և նշանաւոր է դառնում աւերակաց թիւը։

Կեանքի այսպիսի ցաւալի հանգամանքների տակ ենթարկված խեղճ գիւղացու հալը ինչ պիտի լինի ապագայում, մինչդեռ դահարլեցին ունի մի մասնաւոր հող և նրա քառորդ մասն է ցանել այս տարի և այն կիսով, և ինչպէս առաջին նամակում ասել էի, պարտքի և փոխառութեան թիւն էլ հասել է մի աններևակայելի չափազանցութեան, և որ ամենացաւալին է այսօր էլ դահարլեցին ստիպված է ձեռք վերառնել իր այն անշուք խրճիթներից, որոնք պատսպարում էին նրան ձիւնի, անձրևի, արեգակի ժանտ հայեացքի և սառը գիշերների ազդեցութիւնից։

Միայն մի յոյս կայ, որը այսօր մխիթարում է դահարլեցուն. այս յոյսն է տէրութեան խոստումը, որ կամենում է վարձատրել դահարլեցիներին նրանց արտերի վնասի փոխարէնը, որովհետև 1877-թուականին կովկասեան ներգործող գնդի զօրաբաժինը զետեղվելով սրանց սահմանում, փչացրին սրանց ցանքի ամենանշանաւոր մասը՝ այնպէս որ, հազիւ կարողացան ձեռք բերել նրա քառորդ մասը։ Վերջապէս այժմ մի մասնաւոր տեղեկութիւն է պահանջվում դրա մասին Ալէքսանդրապօլի գաւառապետ պ. Նէվտօնօվից։ Դահարլեցին մեծայոյս է պ. Նէվտօնօվի ճշմարտութեան և բարեխղճութեան վրա, որ նա չի զլանայ շուտով վճռողական եզրակացութեան հասցնել իրան վերաբերեալ պահանջը։

Էլ ինչ երկարացնեմ. ահա այս բոպէիս գիւղիս մէջ շատ սոված երեխայք, կանայք և տղամարդիկ կան, որոնք իրանց քաղցը յագեցնում են միայն բուսեղէններով։ Մի այլ տեսարան է ներկայացնում այն մարդը, որը մինչև ցայսօր ապրել էր պատւով և համեստութեամբ, նա այժմ աղքատ է և սոված. անց է կենում ընկերի մօտից կորագլուխ և աչքերը քաշ գցած. նա իր շրթունքների վրա երբեմն խաղացնում է ակամայ ժպիտներ, բայց ողորմելին 'ի զուր է աշխատում ծածկել իր ընկերից գաղտնիքը, երբ նրա դալկացած դէմքի վրա պարզ կարդացվում են ներքին հոգեկան խռովութիւնները, և թէ ինչ գործողութիւններ են կատարվում նրանց ներսումը։ Երեխայքը, որոնք դեռ ևս չեն հասկացել պատկառանքը և չափաւորութիւնը, ամեն անց ու դարձ անողների մօտ կախ են ընկնում ոժրախտ մօր ծծերից, հաց են խնդրում. «ես ճնճղպաչարով ապուր չեմ ուտէ, հաց տուր»։ ողորմելի մայրը ինչ անէ. նա բռնում է երեխայի ձեռքից, ներկայացնում իր ամուսնուն. բայց նա ինչ պէտք է անէ, երբ նրա դրութիւնը աւելի դժոխային է։ Նա գրկում է երեխային, և փոխանակ հացի միայն արտասուքով երեսն է թրջում։

Ուրեմն ինչ է մտածում պ. Նէվտօնօվը. խընդրում ենք շտապել. եթէ ոչ, այստեսակ ժողովրդի արտասուքը դժուար է կրել։

Ց. Տէր-Բարսեղեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Որքան մեզ յայտնի է Ռուսաստանից յօգուտ Հայաստանի սովատանջների ուղարկվեցաւ մօտ 60,000 րուբլ։ Մեզ հարկաւոր կը լինէր ճիշդ թըւանշաններ ունենալ և խնդրում ենք, եթէ հընար է, խմբագրութիւններին և կանանց մասնաժողովին հաղորդել մեզ ճիշդ թւանշաններ, թէ ինչքան փող հաւաքեցին և ուղարկեցին թէ Վանի և թէ Կ. Պօլսի մասնաժողովներին։ Մենք հաշվում ենք մօտաւորապէս այսպէս. բացի «Մշակից» որ ուղարկեց 30,000 րուբլ, ուրիշ հիմնարկութիւնները, որքան մեզ յայտնի է, ուղարկեցին հետեեալ գումարները. կանանց մասնաժողովը 10,000 րուբլ, «Փորձի» խմբագրութիւնը 6000 րուբլ, «Մեղուի» խմբագրութիւնը 4000 րուբլ, Ս. Պետերբուրգից և Մոսկվայից մօտ 6000 րուբլ, վերջապէս Գաղթականների մասնաժողովը և Թիֆլիսի հոգևոր կօնսիստօրիան միասին 2000 րուբլ, ուրեմն ընդամենը Ռուսաստանից ուղարկվեցաւ 58,000 րուբլ։

—

«Մշակին» վեց ամսով գրվել ցանկացողները պէտք է շտապեն դիմել խմբագրութեանը, որպէս զի մենք իմանանք թէ մեր լրագրի ինչքան օրինակ պէտք է տպենք յուլիսի 1-ից սկսած։

—

«Новости» լրագիրը լսել է որ այսուհետև քաղաքական յանցաւորների գործերի քննութիւնը ազատված կը լինի զինուորական դատարանների իրաւասութիւնից և այդ գործերը յանձնված կը լինեն ծայրագոյն յանձնաժողովի գլխաւորի և հասարակ դատարանների քննութեանը։

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, որ ժողովրդական լուսաւորութեան այժմեան մինիստր Ա. Ա. Սաբուրօվ չէ համակրում նախկին մինիստր Տօլստոյ կոմսից մշակված համալսարանական նոր կանոնադրութեան օրէնսդրական ճանապարհով հաստատվելուն։

—

ԴՈՒԲԱՅԻՑ պ. Ց. Վաքիլեանցը, պատասխանելով «Մշակի» № 79-ի մէջ տպված Ս. ստորագրութեամբ նամակին, ասում է, որ տեղային եկեղեցու նախկին երեցփոխան պ. Վաքիլեանցը ամենևին չէ սեփականել իրան եկեղեցապատկան 4000 րուբլին, այլ, որպէս շատ ղուբեցիներ, տօրօնի ընկնելու ժամանակ, ինքն նոյնպէս դժբաղդութեան հանդիպելով, չը կարողացաւ վճարել յիշեալ գումարը։ Բայց նա իրան պարտական համարեց եկեղեցուն, գումարի փոխարէն տալով պարտամուրհակ և մի և նոյն ժամանակ ապահովութեան համար գրաւ դնելով 5000 ղանայ տորօն, իր սեփական տունը և երաշխաւոր տալով իր երկու եղբայրներին։

—

Մեզ գրում են ԵՐԵՒԱՆԻՑ, որ տեղային Դումայի նստերը շատ անգամ չեն կայանում, որովհետև պ. պ. ձայնաւորները զանազան կուսակցութիւնների են բաժանված. եթէ որ և իցէ կուսակցութեան անախորժ մի հարց պիտի վճռվի, այդ կուսակցութեան պատկանող ձայնաւորները չեն ներկայանում։ Բացի դրանից ձայնաւորներից ոմանք իրանց թոյլ են տալիս առանց Դումայի վճռի և համաձայնութեան զանազան կարգադրութիւններ անել քաղաքում։

—

Հանգուցեալ Տէր-Աբրահամեանցից կտակած 1000 րուբլ պ. Գաբրիէլ Սունդուկեանց, ինչպէս լսում ենք, յատկացրեց ԹԻՖԼԻՍԻ Գայիանեան օրիորդաց դպրոցին, այն ինչ Հաւլաբարի օրիորդաց Մարիամեան դպրոցը զուրկ է միեւոյն ամեն նիւթական միջոցներից։ Մեռնողը ինքն Հաւլաբարցի էր և աւելի լաւ չէր լինի յատկացնել նրա կտակած գումարը իր թաղի դպրոցին։ Գայանեան դպրոցը այնպէս էլ մեծ միջոցներ ունի, այն ինչ բուն հայոց, Հաւլաբար ասված ահագին թաղը զուրկ է միեւոյն ամեն տեսակ կանօնաւոր ուսումից։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՄԱՍԻՍԻ» ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

Հայաստանի թշուառութիան տխպար գաւառներէն հեծեծանաց ձայններ կարձակուին, կարծես հերիք չէին մեր թշուառ ժողովրդեան՝ բարբարոսաց այնչափ խժդժութիւններ, նոր տագնապ և արհաւիր մ՚ալ երեւան կելնէ Հայաստանի մէջ, ողորմելի ժողովուրդը լաբիւրինդոսի մէջ գլորելու: Անուն մը՝ զոր չեմ կրնար առանց արտասուաց յիշելու, սով մը գուրս կելնէ 'ի Հայաստան, և օրըստօրէ կը սաստկանայ ոչ միայն 'ի Վան, այլ և 'ի գաւառ, Սասուն, Խութ Բռնաշէն, Մուշ, Տիգրանակերտ գաւառներն. այս նահանգներէն բազմաթիւ ընտանիք կը գաղթեն քաղաքս և գիւղեր, որովշատ ծնողքներ իրենց զաւակներ փողոցներ ձգելով կը անհետանան:

Տարոնոյ թէ գիւղեր և թէ քաղաքս երեսունի չափ անձինք սովամահ կորսուեցան: Մշոյ Հայ և Տաճիկ հասարակութիւնն հեռագրաւ Բ. Դրան, Պատրիարքարանի, Քօմիսէօնաց և Բաղէշոյ կուսակալին տուած բողոքներուն ապարդիւն մնալը տեսնելով, յուսահատական ձեռնարկի մը դիմեց: Մահմետական և ոչ մահմետական հասարակութիւնն սովուն տուած զոհերով յուսահատած և

Նրա առաքեալները,—այդ բոլորը ձեր սիրոյ ապացոյցն է, որ ունէք դէպի Յիսուս Քրիստոս։ Գուցէ այս աշխարհում միւս անգամ չը հանդիպենք միմեանց, բայց յոյս ունեմ, որ Տիրոջ առաջն պիտի տեսնվենք։ Աղաչում եմ, որ հաւատքով և մկրտութիւնով մեզ իր հետ միացնող Յիսուս Քրիստոսը ձեզ ամրացնէ և իր խաչի թշնամիների մէջ ձեզ օգնէ և ազատութիւն շնորհէ.»

Անցեալ աշնանը, երբ պատուելի Իմամ Շահը Քաբուլ քաղաքը այցելեց, հայերից մէկը, քօլերայից բռնվելով, մեռաւ։ Հանգուցեալը 14 տարեկան մի առողջ պատանի էր Արդօ-ուլ-Մէսիմ անունով։ Պատուելի հովիւը յիշեալ պատանու մասին գրում է. «Քաբուլ հասած ժամանակս, այս պատանին մկրտվելու մեծ ցանկութիւն յայտնելով, նրան մի քանի ուրիշների հետ մկրտեցի։ Մկրտութեան շնորհը նրա վրա մեծ ազդեցութիւն գործեց։ Մկրտվելուց երկու շաբաթ յետոյ Տիրոջ մարմնի հետ հաղորդվելու ցանկութիւն յայտնեց։ Թէև ինքը դեռ բաւական մանուկ էր, այսուամենայնիւ, հաղորդութեան խորհուրդը համառօտ կերպով բացատրելուց յետոյ, նրան մի քանի ուրիշների հետ հաղորդեցի։ Եկեղեցուց դուրս գալու ժամանակ նա ասաց. «Այժմ իմ փափագը կատարվեցաւ, որովհետև համ մկրտվեցայ, համ Տիրոջ ընթրիքին մասնակից եղայ»։ Պատանին իր սրտում այն աստիճան յոյս և հաւատ էր զգում, որ հանդերձեալ կեանքի խոստումները աւելի երանութիւն էին պատճառում նրան։ Յանկարծ, նոյն գիշերը իր տունը հասնելուց յետոյ, քօլերայից բռնվելով, միւս օրը վախճանվեցաւ»։

Բալահիսարի հայոց եկեղեցին 36 ոտք երկարութիւն ունի, 15 ոտք լայնութիւն. պատերի մէջ լուսամուտներ չունի, միայն առաստաղից բացված մի երթիկից լոյս է ստանում. Բեմը ութ ոտք բարձրութիւն և 5 ոտք լայնութիւն ունի։ Բեմի վրա դրած են երեք հատոր նոր կտակարան գեղեցիկ կազմով, մետաքսեայ թաշկինակների մէջ փաթաթած, որոնց ժողովուրդը մեծ յարգանքով է վերաբերվում։ Դասերի մէջ տեղ կայ մի գրքակալ, որի վրա դրած է ժամագիրքը և ամեն օր նրանից կարդում են։ Երբեմն կարդացվում է անգլիական եկեղեցու պարսկերէն թարգմանված ժամագիրքը։ Քաբուլի քրիստոնեայ հայերը այս քաղաքը գալուց յետոյ, մինչև անցեալ օգոստոս ամիսը, ոչ մի անգամ իրանց եկեղեցում հաղորդութեան խորհուրդը կատարած չեն եղել։ Բայց իւրաքանչիւր տարի երկու անգամ, այսինքն Քրիստոսի ծնունդի և յարութեան զատիկներին, ուտում էին մի տեսակ սուրբ հաց (նշխարք, որ ուղարկվում էր Երուսաղէմից) Հաղորդութեան համար պատրաստված անօթը (սկիհը), արծաթից շինված լինելով, աւազակների ձեռքը չընկնելու համար, զգուշութեամբ պահվում է եկեղեցու պատի մէջ։ Անցեալ աշնանը, հաղորդութեան խորհուրդը կատարելու ժամանակ, հայերը թոյլ չը տուեցին պատուելի Իմամ Շահին յիշեալ անօթը գործ ածել, բայց եթէ պատուելին այնտեղ մնալու և նրանց հովվելու խօսք տալու լինէր, պատրաստ էին սկիհը նրան յանձնել։

Հայերի գերեզմանատունը Բալահիսարից մօտաւորապէս մէկ մղոն հեռու է։ Այդ գերեզմանատունը սկզբում մի պարտէզ է եղած, և հայերի պատմածին համեմատ, այնտեղ առաջուց մի քրիստոնեայ նահատակ թաղված լինելու պատճառով, յետոյ պարտէզը գերեզմանատուն դարձաւ։ Գերեզմանատան տապանաքարերի ոմանց վրա տեսնվում է 1769 թւականը։ 1839—41-ին, երբ անգլիացիք տիրեցին Քաբուլ քաղաքը, այդ գերեզմանատան մէջ մի քանի անգլիացի օֆիցերներ թաղվեցան, բայց անգլիացիների այնտեղից հեռանալուց յետոյ, աւազակները հարստութիւն գտնելու յուսով նրանց գերեզմանները բաց արին։

Քաբուլի մէջ գտնվող հայերը մի ժամանակ Աւղանխտանի կառավարութեան բարձր պաշտօնների գլուխը անցան, և շատերը պատերազմական բանակների զօրապետներ եղած են։ Էմիր-Աչիմ-խանը պսակվեցաւ մի հայ աղջկայ հետ, և այժմ Սամարկանտի մէջ ռուսաց բանակում հիւր եղող Սէրդար—Իշայի-խանը ծնված է նոյն հայ տիկնոջից։ Իսկ այժմ Քաբուլի մէջ մեծ նշանակութիւն է ստացել տեղային հայերից մի բժիշկ. մի հայ ևս էմիրի տան անգլիական լեզուի վարժապետ է, որը ուսում և կրթութիւն է ստացել Փէշաւուրի միսիօնարների դպրոցում»

***

Կարդալով վերոյիշեալ տեղեկութիւնները արևելքի խորքում կորած և սպառված հայոց մի գաղթականութեան մասին, ես ակամայից յիշում եմ մի խօսակցութիւն, որ շատ տարի առաջ ունեցայ Էջմիածնում մի բարձրաստիճան եկեղեցականի հետ։

—Սրբազան հայր, դուք ունէք Էջմիածնում աշխարհագրական որ և իցէ քարտէզ, որի վրա նշանակված լինէր, թէ որտեղ են բնակվում հայերը։

—Մի այսպիսի քարտէզ, պատասխանեց սրբազանը,—մինչև այսօր չէ հրատարակված, եթէ ոչ, մենք ուրախութեամբ կը գնէինք։

—Այդ իրաւ է, չէ հրատարակված, բայց բաւական է գնել ամենահասարակ քարտէզներ և նրանց վրա կարմիր աստղանիշներով նշանակել, որտեղ որ հայեր կան։

—Այդ շատ դժուար է, որովհետև մեզ յայտնի չէ, թէ Հայաստանից դուրս այլ ևս որ երկրներում հայեր են գտնվում։

—Ընդհանուր հայոց Հովուապետը պէտք է գիտենայ, թէ իր հօտը որտեղ է գտնվում, որ նրա վրա խնամք տանելու դիւրութիւն ունենայ։

—Մենք ըստ մեր կարեաց հովվում ենք մեր հօտը, որ մեզ աւելի մօտ է, իսկ հեռաւորների համար ինքը Տէրը հոգ կը տանէ։

—Բայց Յիսուս Քրիստոս հովիւներին այսպէս պատուիրեց. նա հրամայեց՝ թողնել իննսուն և իննը ոչխարները և գնալ մի հատ կորած ոչխարին որոնելու։ Զանազան խուլ և անծանօթ երկիրներում գտնվում են հայեր, դրանք ազգային ամբողջութիւնից բաժանված, հայրենի երկրից հեռացած, այլ խօսքով, հօտի ընդհանրութիւնից անջատված ոչխարներ են, պէտք է այդ կորածներին որոնել, պէտք է դրանց համար մտածել։

—Մարդիկ չունենք, եղաւ սրբազանի պատասխանը,—հովիւներ չունենք, որ Յիսուս Քրիստոսի սաածի համեմատ՝ իրանց անձը դնէին ոչխարների վրա։ Առաջարկեցէք մեր միաբանութիւնից, ում որ կամենում էք, գնալ Հնդկաստան, գնալ Աֆրիկա, վերջապէս մի հեռու երկիր, ուր որ հայեր կան,—և կը տեսնէք, ոչ ոք յանձն չի առնի։ Բայց տուեցէք նրանց Բեսարաբիայի, Շուշու, կամ որ և իցէ մի ուրիշ վիճակ, իսկոյն վազ կը տան։ Այստեղ վայելչութիւններ, զուարճութիւններ և շահեր կան, իսկ հեռաւոր երկրներում—դժուարութիւններ և վտանգ միայն։

—Այդ նրանից է ծագում, սրբազան հայր, որ մեր եկեղեցականներին չէ առաջնորդում որ և իցէ բարձր և վսեմ միտք, որ և իցէ իդէալական ձգտում,—մեր եկեղեցականները միսիօնարի ոգի չունեն։ Նրանք զուրկ են քրիստոնէութեան գաղափարի տարածելու ներշնչութիւնից։ Նրանք ընդունակ չեն ոչ միայն հեթանոսներին դարձնելու դէպի մեր եկեղեցին, այլ պահպանելու նոյն իսկ Լուսաւորչի զաւակներին հայրենի դաւանութեան մէջ։ Այս տեսակ հովիւների ձեռքի տակ հօտը հետզհետէ նուազելով, վերջապէս կը սպառվի։

Կարդալով «Հայերը Քաբուլի մէջ» յօդուածը, ես ակամայ յիշեցի այդ խօսակցութիւնը։ Մէկ ու կէս դար առաջ Նադիր շահը հայերից 200 ըն-